

A SZAKZSARGON DZSUNGELÉBEN

(Az oktatásügy szótára)

A szerzők – a *University of London* Oktatási Intézetének tanárai – szándékaik szerint hidat kívántak verni az oktatásügyi viták profi résztvevői és a témában érintett „laikusok” (szülők, diákok, iskolaszékek választott tagjai, politikusok) között.

Ha a magyar olvasó – az ígéretes cím alapján – abban reménykedik, hogy az angolszász nyelvterületen vagy az angol nyelven írott nemzetközi szakirodalomban használatos kifejezések magyarázatát végre egybegyűjtve veheti kézbe – nem egészen azt találja, amire számított. A kiadvány egyfelől többet kínál ennél, másrészt érvényessége valamivel korlátozottabb: talán pontosabb lenne az angol oktatásügy kézikönyvének nevezni.

A kétszáz oldalas kötet három részből áll. Az első rész kilenc, esszének nevezett rövid összefoglalót tartalmaz, amelyek az oktatást érintő viták középpontjában álló fogalmakat fejtik ki. E rövid tematikus összefoglalókban előforduló – s a szövegben kiemelt – kulcsszavak megtalálhatók a kötet második, legerjedelmesebb részében is, amely egy önálló – mintegy 850 címszóból álló – értelmező szótár.

A harmadik rész pedig valójában egy néhány oldalas függelék, amely a szakajtóban és az oktatásügyi berkekben igencsak elburjánzott rövidítések és mozaikszavak dzsungelében kalauzolja el az érdeklődőket, közel háromszáz „rejtvény” megoldását téve közzé. Ez a műfaj arra felé nem számít újdonságnak, az oktatási intézmények könyvtárosaibanak jóvoltából a közelmúltban már az ötödik, felfrissített kiadásban látott napvilágot egy hasonló összeállítás.

Az egyes fogalmak önállóan is értelmezhetők és magyarázhatók, valódi jelentésük azonban csak a megfelelő kontextusba helyezve válik érthetővé – vallják a szerzők, s ennek jegyében kilenc téma köré csoportosítják az oktatás ügyét érintő vitákat. Az esszé miniatűr tanulmányként is olvashatók. Annak ellenére, hogy alapvetően a hazai, tehát brit oktatásügy nézőpontjából tekintenek a problémákra, általánosabb kérdéseket is megfogalmaznak. Az *Oktatás és oktatáselmélet* kapcsolatának exponálása mellett a szerzők éreztetik, hogy hogyan fordult az oktatáselmélet az elvont filozófiától a tanári gyakorlat felé.

Célok, értékek, ideológiák

A 90-es évek oktatási vitái – a 20. század végének tudományközpontú szemléletét tükrözve vissza – elsősorban a tudományos és technikai képzés dominanciája körül forognak, miközben a tudománynak e már-már vallásos kultuszával szemben („a tudomány korszakunk teológiája”) egyre több gondolkodó válik a hagyományos értékek megőrzésének szószólójává. A kilencvenes évek oktatásügyét

– közvetve, de egyértelműen – az ipar és kereskedelem szemléletmódja uralja. A mérhető teljesítmények előtérbe állítása azonban eltereli a figyelmet az olyan nem mérhető értékekről, mint pl. az erkölcsi vagy esztétikai érzék, társadalmi tájékozódó képesség.

A nyelvi értelemben világossá tett fogalmak – figyelmeztetnek a szerzők – eltérő jelentést nyernek a politikai és ideológiai viták közegeiben. A felsőbb osztályok képviselői például az örökölt javak és kiváltságok védelmében érvelnek a magániskolák mellett, s ugyanezért részesítik előnyben a versenyszellemet az együtt tanulók kooperációjával szemben, illetve a minőség védelmét a képzési lehetőségek kiszélesítésével szemben. A baloldalon viszont hajlamosak túlértékelni az öröm, a részvétel, az egyenlőség elvét a minőségi követelményekkel szemben [equality contra quality]. Az egymással szembenálló ideológiák képviselői, noha ugyanazokat a szavakat használják – mint pl. standard, minőség – másról beszélnek.

A kultúra és tananyag viszonya

Az erről szóló viták különösen az úgynevezett nemzeti tantervek elfogadtatása idején erősödnek fel. Akik ugyanis a tananyag tartalmáról döntenek, azok egyben arról is döntenek, hogy az adott társadalom egészében felhalmozódott értékek és gyakorlati készségek közül melyek kerüljenek intézményesített formában is átadásra. Emellett a modern társadalmaknak magukra kell vállalniuk az etnikai kisebbségekhez tartozó gyerekek képzését is. A kérdés az, hogy ha a nemzeti tanterv a közös kultúra elvére épül, milyen mértékben kaphat abban helyet a vallási vagy etnikai különbözőségekből fakadó oktatás. Egyes radikális nézetek szerint nem csupán az etnikai kisebbségeknek, de pl. a munkásosztályhoz tartozó gyerekeknek is saját szubkultúrájukra épülő oktatásban kellene részesülniük.

Elszámoltathatóság, standardok és ellenőrzés

Az üzleti hatékonyság elvének kiterjesztése az oktatás területére amerikai eszme, s noha a 60-as évektől kezdett hódítani – valójában egyáltalán nem számít új gondolatnak az Egyesült Államokban (több szerző már a század első évtizedében gazdasági problémaként kezelte az iskolákat). Az üzleti élet terminológiája széles körben teret nyert az angol nyelvű országokban, s e megközelítésmód követőkre talált a legtöbb fejlett régióban. A politikusok úgy vélik, ha az oktatási rendszer tekintélyes részt kér a közpénzekből – akkor cserébe nyújtania is kell valamit. A kérdés csak az, hogy a cserébe nyújtott teljesítmény hogyan mérhető. Ma a megkövetelt standardok elérésének ellenőrzése főként a diákok vizsgateljesítményének mérésével, tesztek alkalmazásával történik. E rendszerben a szülők szerepköre is megváltozik. Az 1988-as oktatási törvény nyomán egyre inkább teret nyer a piac-metafóra: a szülők „fogyasztók”, akik válogatnak az iskolák között, s hogy választani tudja-

nak, ismerniük kell az iskolák teljesítményét. A kormány 1991-ben adta ki az iskoláztatáshoz kapcsolódó jogositványokat összegző rendeletet (*Parent's Charter*), amely előírja, hogy a jövőben a szülőknek évenként írásos jelentést kell kapniuk gyermekeik vizsgatelsítményéről, a nemzeti tantervhez kapcsolódó tesztek eredményeiről, s ezt össze kell vetni azonos életkorú gyerekek hasonló teljesítményével. Az oktatási minisztérium pedig közzéteszi az iskolák országos versenytábláját, s az érvényes rangsort, amelyet különböző teljesítménymutatók alapján állít össze. Sokan azonban arra a következtetésre jutottak, hogy az elszámoltatásnak ez a módszere nem csak túlságosan leegyszerűsítő, de egyben félrevezető is: az iskolák nem minősíthetők ilyenfajta teszteredmények alapján. A kormány ösztönzésére hozzáláttak a jóval összetettebb elemzési módszerek kidolgozásához (a mutatók közé felvették az iskolai igazolatlan hiányzás mértékét, az évismétők arányát, s azt, hogy hová kerülnek a diákok a végzést követően).

A módszereket finomíthatók ugyan, de kezd egyre nyilvánvalóbbá válni az a felismerés, hogy az oktatás jóval összetettebb rendszer, mint az üzleti élet, a kereskedelem világa, s ez utóbbiból kölcsönzött fogalmak nem képesek megragadni a működés minden fontos tényezőjét, a szereplők motívumait.

Míg az üzleti életből merített ellenőrzési eljárások a kimenő teljesítménynek [output] bizonyos mutatókkal történő mérésén alapulnak, addig az oktatásban hagyományokkal bíró más felügyeleti módszerek [inspection] inkább a beemenő teljesítmény minőségére, s a kívánatosnak ítélt tevékenységek előírására összpontosítanak. Ma semmiféle érv nem szól az ellen – állítják a szerzők –, hogy e két eljárás valamilyen módon kombinálva alkalmazzák.

A tudásszint mérése és a vizsgák

Az oktatás során megszerzett ismeretek ellenőrzésének számos funkciója lehet (diagnózis, visszajelzés, a tudásszint bizonyítvánnyal igazolása, szelekció stb.). Alapvető különbséget jelent azonban, hogy a cél pl. a tanári munka orientálása, a tantervek tökéletesítése (szakmai funkció), vagy az oktatási rendszer hatékonyabb irányítása, s a vizsgák révén az iskolák ill. a tanárok teljesítményének mérése (irányítási vagy bürokratikus funkció). Az írásos vizsgák az ismeretek ellenőrzésének csupán egyik módszerét jelentik, a szülők, a politikusok és a munkaadók azonban erősen túlértékelik jelentőségét, s főként objektivitását. Az olyan alapvetően szelektív funkciójú összegző vizsgáknak, mint az angol *A level*, a francia *Baccalauréat* és a német *Abitur* – magas presztízszt biztosít az a tény, hogy feljogosítanak a felsőoktatásba lépésre, de nem adnak hű képet az egyes tanulók tényleges tudásáról. A vizsgacentrikusság hat magának a tantervnek a kialakítására is, s az osztályteremben folyó munka – a közvetlen és folyamatos ismeretellenőrzés helyett – ugyancsak a versenyvizsgákra készülés felé to-
dik el. Rádadásul az írásos versenyvizsgák – mivel nem alkalmasak a megszerzett ismeretek teljes körű feltérképezésére – teret engednek a szerencse érvényesülésének is. Emiatt ott, ahol az amerikai iskolarendszerben elterjedt „felerválasztásos tesztek” és az angol hagyományokhoz közelebb álló esszé típusú vizsgát kombinálva alkalmazzák, gyakorta tanácsolják a vizsgázóknak: „a helyes válasz megjelölésekor találgass, az esszékérdésnél pedig blöffölj!”

Nevelés, iskolázás és pedagógia

A korszakunkat jellemző alapvető ellentmondások közé tartozik, hogy miközben a szakemberek az oktatás emancipációjáról beszélnek, a valóságban az iskolák működése nyomasztóan korlátozó jellegű. A tanárokkal szemben támasztott igények egyre növekednek, miközben a tanári hatalom és tekintély egyre inkább megkérdőjeleződik. A társadalom jóval többet vár az iskolától annál, hogy csak oktassa a fiatalokat. Nem csak az intellektus, az erkölcs és a társas viselkedés terén történő fejlesztést bízzák az iskolára, de tőlük várják a társadalomban érvényes szokások és attitűdök kialakítását is. Ez akkor okoz problémát, amikor a szocializációs igények és a pedagógiai ideálok konfliktusba kerülnek. Miközben például az oktatás deklarált célkitűzése a személyes autonómia kialakítása, a leendő munkáltatók elvárják, hogy az iskolából kikerülő fiatal munkásokat az utasítások kérdezősködés nélküli követésére készítsék fel. A tanároknak a 20. század végének problémáival kell szembenéznük egy olyan intézmény keretei között, amely szinte minden ízében a múlt századhoz kötődik. Ahhoz a századhoz, amelyben a szocializáció jóval tekintélyelvűbb és korlátozóbb volt, mint amit ma a társadalom nyilvánosan elfogadhatónak tart (noha a felszín alatt e társadalom rendületlenül tovább őrzi az osztályszemléletet és a tekintély iránti feltétlen tiszteletét).

Az utolsó három esszé (*Az oktatási reform nyelvezete, Politika és oktatás, oktatáspolitikai, A továbbtanulás és szakképzés nyelvezetének megváltozása*) az 1988-as oktatási törvény kapcsán felszínre került ellentmondásokat elemzi. A szerzők rámutatnak, hogy a törvény a központi ellenőrzés szerepének növelésével (vagyis a helyi oktatási hatóságok hatalmának megnyirbálásával) olyan centralista törekvéseket képvisel, amelyek teljesen ellentétesek a hangoztatott piac-ideológiával. A megoldatlanul hagyott kérdések, mindekenélőtt a 16–19 éves korosztály tovább nem tanuló tagjainak képzése, illetve a rendszer tartópillérét jelentő minősítés (*A level*) részreformoknak nevezett toldozgatással történő módosítása csupán új keretek közé tereli a meglévő feszültségeket, miközben persze tovább szaporítja a magyarázatra szoruló fogalmak számát.

A brit oktatási rendszer iránt érdeklődő, eredeti szövegeket olvasók – esetleg fordítók – számára rendkívül hasznos segédesszközt kínál a kötet, hiszen más forrásokból legfel-

jebb csak töredékesen lelhetők fel ezek az információk (amelyekből egyébként a bőséges kereszthivatkozások révén kirajzolódik a rendszer egészének néhány sajátos vonása is).

A szótárban dominálnak az 1988-as reformhoz valamilyen szálon kapcsolódó fogalmak, s igen tekintélyes részt foglalnak el a különféle kormányelőterjesztésekről, *ad-hoc* bizottságokról, a számtalan, felügyeleti jogkört gyakorló testületről szóló, példásan lényegre törő magyarázatok. Ez utóbbira szokták alapvetően elismerésként – és pestiesen szólva – azt mondani: „nagyon angol”. Ez azt is jelenti, hogy szinte minden fogalom a brit oktatástörténeti vagy aktuális kontextusában kerül kifejtésre. Másrészt ebből adódik, hogy a köznyelvben már ismertnek, vagy a

nyelvi egyértelműsége miatt magyarázatra nem szorulónak ítélt kifejezések kommentár nélkül szerepelnek a szótárban (pl. sixth-form).

Mulatságos – és egyben tanulságos – elgondolni, hogyan festene egy hasonló magyar nyelvű összeállítás. Fogalmi dzsungelről ugyan idehaza még korai lenne beszélni, de előrelépést jelentene, ha legalább a szakemberek között konszenzus jönne létre bizonyos fogalmak használatát illetően, s különösen a középfokot követő képzés kérdéseiről angol szótár nélkül is lehetne eszmét cserélni.

(*Denis Lawton és Peter Gordon: Dictionary of Education. London, Hodder & Stoughton, 1993.*)

t. é.

